

Διαστάσεις της ελληνικής ταυτότητας

στον λόγο των μελλοντικών δασκάλων:

Οι αντιλήψεις τους για την επέτειο της 17^{ης} Νοέμβρη 1973.

Αγγελική Ι. Σακελλαρίου

Κατερίνα Δημητριάδου

1. Εισαγωγή

Οι εορτασμοί επετειακού χαρακτήρα αποτελούν μορφές κοινωνικής εμπειρίας με συγκεκριμένες σημασίες που επηρεάζουν τη σφαίρα δράσης των ανθρώπων σε επίπεδο θεσμών, επικοινωνίας και πολιτισμικής δημιουργίας. Ο έλεγχος των σημασιών τους ως μέρους της κοινωνικής εμπειρίας αποτελεί ουσιώδες τμήμα του ελέγχου των ταυτοτήτων, των κοινωνικών σχέσεων και των συμπεριφορών που εμπλέκονται με την εμπειρία· με την έννοια αυτή, οι σημασίες που αποδίδουν στις επετείους οι μελλοντικοί εκπαιδευτικοί όχι μόνο αντανακλούν τον αυτοπροσδιορισμό και τις προσωπικές τους πεποιθήσεις ως κοινωνικών υποκειμένων, αλλά αναμένεται να μεταφερθούν και στους μελλοντικούς μαθητές τους, επιδρώντας στη διαμόρφωση της δικής τους κοινωνικο-πολιτισμικής ταυτότητας. Η πραγματικότητα αυτή φαίνεται να ισχύει, εκτός των άλλων, και για επετείους που αφορούν γεγονότα της πρόσφατης ιστορίας, των οποίων η απήχηση δεν είναι γνωστή στη διαμόρφωση της ταυτότητας των νέων γενιών – πόσο μάλλον εκείνων που δεν τα έζησαν οι ίδιες.

2. Η έρευνα

2.1 Ο σκοπός της έρευνας

Με βάση το παραπάνω σκεπτικό, επιλέξαμε να ερευνήσουμε την αντίληψη που έχουν οι υποψήφιοι δάσκαλοι για το ιδεολογικό βάρος της επετείου της 17^{ης} Νοεμβρίου¹, σε

---

¹ Στις 14 Νοεμβρίου 1973, μέσα στη δικτατορία των συνταγματαρχών που κυβερνούσε την Ελλάδα από το 1967, φοιτητές του Πολυτεχνείου της Αθήνας αποφασίζουν αποχή από τα μαθήματά τους και αρχίζουν διαδηλώσεις εναντίον του στρατιωτικού καθεστώτος. Οι φοιτητές που αυτοαποκαλούνται «Ελεύθεροι Πολιορκημένοι», δημιουργούν συντονιστική επιτροπή και οχυρώνονται μέσα στο κτίριο του Πολυτεχνείου. Τις επόμενες μέρες γίνονται μαχητικές διαδηλώσεις με τη συμμετοχή και άλλων πολιτών, ενώ στους φοιτητές δίνονται τρόφιμα, γραφική ύλη και φάρμακα. Αρχίζει να λειτουργεί αυτοσχέδιος ραδιοφωνικός σταθμός στο Πολυτεχνείο που καλεί τον λαό να αγωνιστεί για την ανατροπή της δικτατορίας. Ενώ η εξέγερση συνεχίζεται, τη νύχτα της 17^{ης} Νοεμβρίου ο επικεφαλής του στρατού διατάζει να γκρεμιστεί η πύλη του Πολυτεχνείου από το τανκς που βρισκόταν στην είσοδό του. Ταυτόχρονα στρατιώτες εισβάλλουν στο χώρο χτυπώντας όποιον βρίσκουν μπροστά τους, ενώ ελεύθεροι σκοπευτές πυροβολούν από τις ταράτσες των γειτονικών κτηρίων. Πολλοί φοιτητές κυνηγημένοι από την αστυνομία βρίσκουν καταφύγιο σε γειτονικές πολυκατοικίες, ενώ γίνονται πολλές συλλήψεις. Η βίαιη καταστολή της άοπλης εξέγερσης έφερε την πτώση του δικτάτορα Παπαδόπουλου, τον οποίο διαδέχτηκε ο πανίσχυρος διοικητής της ΕΣΑ Δ. Ιωαννίδης. Η εξέγερση

σχέση με την εκπαίδευση. Μέσα από αυτήν την προοπτική θα μπορούσαμε να φτάσουμε σε συμπεράσματα σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο οι φοιτήτριες/-ές² του Τμήματός μας αντιλαμβάνονται τη δική τους ταυτότητα αλλά και την έννοια του «άλλου», πάντα σε σχέση με τα γεγονότα του Πολυτεχνείου.

2.2 Το θεωρητικό υπόβαθρο της έρευνας

Η οργάνωση της έρευνάς μας στηρίζεται σε δύο βασικές παραδοχές.

Παραδοχή πρώτη (γενικότερη):

Οι εορτασμοί αποτελούν πολιτικές για τη συγκρότηση της συλλογικής ταυτότητας των κοινωνιών. Έτσι, οι σημασίες που φέρουν οι επετειακοί εορτασμοί αντιστοιχούν –ως ένα βαθμό– σε σημασίες που απορρέουν από τις συλλογικές ταυτότητες των μελών της κοινωνίας, καθώς απηχούν νοήματα των παραστάσεων της εμπειρίας τους ανάλογα με τις κοινωνικο-πολιτικές και ιδεολογικές ανάγκες του παρόντος.

Παραδοχή δεύτερη (ειδικότερη):

Οι σημασίες που αποδίδουν οι μελλοντικοί δάσκαλοι στην επέτειο της 17^{ης} Νοέμβρη παραπέμπουν στις εννοιολογήσεις και τις παραστάσεις που διαθέτουν γι' αυτήν. Η διερεύνηση των απόψεών τους ρίχνει φως στον τρόπο με τον οποίο οι μελλοντικοί δάσκαλοι συνδέουν το νόημα της επετείου με την πολιτική, κοινωνική, πολιτισμική και εκπαιδευτική ταυτότητά τους, δηλαδή στο πώς αυτοπροσδιορίζονται οι ίδιοι σε σχέση με την επέτειο.

2.3 Η ταυτότητα της έρευνας

Η έρευνα που επιχειρήσαμε έχει έναν φαινομενολογικό προσανατολισμό, καθώς δίνει έμφαση στην υποκειμενική εμπειρία των φοιτητών του δείγματος (Bogdan & Biklen 2003) σε σχέση με τις προσωπικές τους αντιλήψεις και ερμηνείες για την επέτειο της 17^{ης} Νοέμβρη. Στον πυρήνα της ερευνητικής αναζήτησής μας δηλαδή βρίσκεται η κατανόηση της επετείου από την πλευρά των συμμετεχόντων, όπως προκύπτει από την εμπειρία τους. Βασικό χαρακτηριστικό της φαινομενολογικής μας προσέγγισης ήταν η μελέτη του τρόπου με τον οποίο τα υποκείμενα ερμηνεύουν την επέτειο, χωρίς να προχωρούμε σε εικασίες αναφορικά με μια «αντικειμενική» πραγματικότητα των γεγονότων, η οποία υπάρχει ξεχωριστά από τα ίδια τα άτομα. Έτσι, επιχειρήσαμε να ανακαλύψουμε το «νόημα του κόσμου», όπως το βιώνουν οι ίδιοι οι συμμετέχοντες και όπως το αποτύπωσαν στα κείμενά τους.

2.4 Η μεθοδολογία της έρευνας

Με αφορμή τον εορτασμό της 17^{ης} Νοεμβρίου του 2009, 66 φοιτήτριες/-ές του πρώτου έτους της Παιδαγωγικής Σχολής του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας απάντησαν με παραγωγή γραπτού κειμένου μιας περίπτωσης σελίδας στην ανοικτού

αυτή επηρέασε τη διεθνή κοινή γνώμη κατά της δικτατορίας και θεωρείται πως συνέβαλε στην πτώση της το 1974.

Την επέτειο της 17^{ης} Νοέμβρη τιμά η ελληνική πολιτεία. Η μέρα έχει καθιερωθεί ως εκπαιδευτική αργία.

² Στο εξής με τους όρους 'φοιτήτρια' ή/ και 'φοιτητής' θα εννοούμε τα υποκείμενα του δείγματος και των δύο φύλων.

τύπου ερώτηση «Γιατί η 17^η Νοέμβρη είναι εκπαιδευτική αργία;». Η ερώτηση τέθηκε μία μέρα πριν κλείσει το πανεπιστήμιο για τον εορτασμό της επετείου. Είναι προφανής επομένως η επικαιρότητα και η οικολογική εγκυρότητά³ της για τη διερεύνηση των απόψεων των φοιτητριών/-ών, καθώς τόσο οι ίδιες/-οι όσο και ο κοινωνικός τους περίγυρος είχαν εισέλθει ήδη στο κλίμα των ημερών.

Τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν για το σχεδιασμό της μελέτης μας ήταν τα εξής:

- Ποιο νόημα αποδίδουν στην επέτειο της 17^{ης} Νοέμβρη;
- Κατά πόσο συνδέουν το νόημα της επετείου με την εκπαίδευση;
- Κατά πόσο για τη σύνδεση αυτή χρησιμοποιούν λογικά επιχειρήματα ή ιδεολογικό λόγο;

Εδώ θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι η αξία που αποδίδουν στην επέτειο – στην οποία αξία θα πρέπει να βασιστούν για να απαντήσουν στο ερώτημα της έρευνας – σχετίζεται ως ένα βαθμό με τη γνώση που διαθέτουν γι' αυτήν, δηλαδή με τις παραστάσεις τους για τα γεγονότα του Πολυτεχνείου⁴. Κάτι τέτοιο όμως δεν τους ζητήθηκε, έστω και αν υπολανθάνει στην ερώτηση που τέθηκε. Επειδή λοιπόν η έρευνά μας περιορίζεται στην ανίχνευση της *αντίληψης* που έχουν για τα γεγονότα, η παράμετρος «γνώση των συμμετεχόντων» για τα γεγονότα καθεαυτά δεν μας απασχόλησε ερευνητικά.

Η ερευνητική υπόθεση, η οποία διατυπώθηκε με βάση το γεγονός ότι η 17^η Νοέμβρη έχει καθιερωθεί επίσημα ως εκπαιδευτική αργία, είναι ότι οι συμμετέχοντες θα εξέφραζαν τις υποκειμενικές πολιτικές τους πεποιθήσεις για τη σύνδεση της επετείου με την εκπαίδευση χρησιμοποιώντας ιδεολογικό λόγο.

Η εξέταση των απαντήσεων των φοιτητριών/-ών έγινε με τα εργαλεία που προσφέρει η Ανάλυση Περιεχομένου (Krippendorff 2004, Bardin 1996, Μπονίδης 2004) και η Ανάλυση του Λόγου⁵ (Maingueneau 1996, Van Dijk 1995 και 2009). Επιπλέον, για την ανάλυση της νοηματοδότησης της αργίας χρησιμοποιήθηκαν αρχές και όροι από τη θεωρία της Κοινωνικής Σημειωτικής⁶ (Van Leeuwen 2005).

2.5 Η ανάλυση των δεδομένων

Στην Ανάλυση Περιεχομένου, βάσει της ερευνητικής υπόθεσης, διατυπώθηκαν οι κατηγορίες της ανάλυσης, «των οποίων, εν συνεχεία, η λειτουργικότητα δοκιμάστηκε σε μέρος του υπό έρευνα υλικού. Η διαδικασία αυτή οδήγησε εντέλει στη διατύπωση

³ Οικολογική εγκυρότητα (ecological validity) χαρακτηρίζει μία έρευνα όταν οι μέθοδοι, τα υλικά και το πλαίσιο υλοποίησής της προσεγγίζουν την κατανόηση της πραγματικής ζωής, την οποία ή ίδια η έρευνα μελετά. Έτσι, η οικολογική εγκυρότητα μιας έρευνας της προσδίδει τη δυνατότητα γενίκευσης των συμπερασμάτων της (Brewer 2000).

⁴ Ας σημειωθεί ότι από πρόσφατη σχετική έρευνα διαπιστώθηκε πως στην πλειοψηφία τους οι μαθητές της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης των ελληνικών σχολείων δεν έχουν σαφή εικόνα για τα γεγονότα που συνδέονται με την επέτειο του Πολυτεχνείου – και γενικότερα για τα γεγονότα που ακολουθούν τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο – , κάτι για το οποίο ίσως ευθύνονται και τα σχολικά εγχειρίδια (Κάτσικας 2009). Έτσι, οι μαθητές δεν είναι σε θέση να αναφερθούν ουσιαστικά στο πολιτικό, κοινωνικο-ιστορικό και ιδεολογικό νόημα της επετείου, ούτε και στον αντιδικτατορικό αγώνα της ελληνικής νεολαίας κατά την επταετία 1967-1974. Και αυτό ισχύει, παρά τις προγραμματισμένες ομιλίες, τελετές, καταθέσεις στεφάνων, αναλύσεις, διαδηλώσεις και αφιερώματα που παρακολουθούν να λαμβάνουν χώρα ανελλιπώς σε κάθε χρόνο της σχολικής τους φοίτησης οι μαθητές όλων των ηλικιών.

⁵ Η Ανάλυση Περιεχομένου και η Ανάλυση του Λόγου πραγματοποιήθηκε από την Αγγελική Σακελλαρίου.

⁶ Η ανάλυση βάσει της Κοινωνικής Σημειωτικής πραγματοποιήθηκε από την Κατερίνα Δημητριάδου.

του 'παραγωγικού συστήματος κατηγοριών'⁷ - των κατηγοριών δηλ. που υποδεικνύει το περιεχόμενο» των ίδιων των απαντήσεων των φοιτητριών/-ών⁸. Τις βασικές κατηγορίες ανάλυσης λοιπόν αποτέλεσαν η ίδια η νοηματοδότηση της εκπαιδευτικής αργίας αφενός, και αφετέρου παράμετροι του γεγονότος (η ιστορική του διάσταση, τα ιδανικά για τα οποία αγωνίστηκαν οι εντός του Πολυτεχνείου, τα συνθήματα που χρησιμοποιήσαν) και οι βασικές έννοιες της διαμόρφωσης ταυτότητας των φοιτητριών/-ών μας (ο «Εαυτός» και οι «Άλλοι»), σε σχέση πάντα με τα γεγονότα της 17^{ης} Νοέμβρη. Οι μονάδες ανάλυσης που χρησιμοποιήθηκαν είναι προτάσεις και περίοδοι όσον αφορά την έννοια της εκπαιδευτικής αργίας (καθώς σε αυτή την περίπτωση έπρεπε να έχουμε ολοκληρωμένα νοήματα) και λέξεις όσον αφορά τις υπόλοιπες μελετώμενες κατηγορίες.

Εξάλλου, τα εργαλεία της Ανάλυσης του Λόγου χρησιμοποιήθηκαν για την ανίχνευση της συναισθηματικής εμπλοκής και της ταύτισης των φοιτητριών/-ών με συγκεκριμένη ομάδα.

2.5.1 Ανάλυση του Περιεχομένου και Ανάλυση του Λόγου στα φοιτητικά κείμενα

1^η Κατηγορία: Η νοηματοδότηση της εκπαιδευτικής αργίας

Στο σύνολο των απαντήσεων (πλην μιας, στην οποία η 17 Νοέμβρη παραπέμπει στην ομώνυμη τρομοκρατική οργάνωση) η εκπαιδευτική αργία συσχετίζεται με το γεγονός ότι στο Πολυτεχνείο αγωνίστηκαν φοιτητές κατά της δικτατορίας. Χαρακτηριστική απάντηση στη δοσμένη ερώτηση είναι η εξής: «*Η 17 Νοέμβρη 1973 ήταν η ημερομηνία που οι φοιτητές αντιστάθηκαν στην καταπίεση της χούντας. Με αυτήν την εξέγερση ανέδειξαν το πανεπιστήμιο σε χώρο αντίστασης και διάδοσης ελεύθερων ιδεών. Έτσι το πανεπιστήμιο έγινε το σύμβολο της δημοκρατίας. Γι' αυτόν τον λόγο είναι επόμενο να είναι η 17 Νοέμβρη ημερομηνία εκπαιδευτικής αργίας*». Στο πλαίσιο της ανάλυσης λόγου, το κείμενο παρουσιάζει συναισθηματική εμπλοκή του υποκειμένου, η οποία καταδεικνύεται από τις λέξεις *ανέδειξαν* και *σύμβολο της δημοκρατίας*.

Οι φοιτήτριες/-ές εμπλέκουν τον εαυτό τους δηλώνοντας τη δική τους συμμετοχή με ρήματα όπως *γιορτάζουμε* (7), *τιμούμε/τιμάμε* (25), *θυμόμαστε* (7): «*Η 17^η Νοέμβρη είναι εκπαιδευτική αργία, γιατί την ημέρα αυτή τιμούμε τη θυσία των φοιτητών*». Σε μια απάντηση μάλιστα αναφέρθηκε πένθος της εκπαίδευσης για τους νεκρούς: «*Τα σχολεία και τα πανεπιστήμια πενθούν τους φοιτητές που θυσιάστηκαν για τα δικαιώματά τους*».

⁷ Ξωχέλλης κ.ά. 2000: 46-7.

⁸ Ιδιαίτερη προσπάθεια καταβλήθηκε ώστε το σύστημα των κατηγοριών να εκπληρώνει τους όρους που θεωρούνται απαραίτητοι για τη διασφάλιση της μέγιστης λειτουργικότητάς του, δηλαδή να είναι:

- *εξαντλητικό* και *πλήρες*: να περιλαμβάνει όλες τις αναφορές που σχετίζονται με τα ερωτήματα της έρευνας.
- *κορεσμένο*: να περιέχει όλες τις κατηγορίες του συστήματος αναφορών.
- *αξιόπιστο*: οι κατηγορίες του να ονοματοδοτούνται με σαφήνεια και ακρίβεια, ώστε ανταποκρίνεται στην αξίωση για διυποκειμενικότητα.
- *έγκυρο*: να μετρά όντως αυτό που επιδιώκει να μετρήσει.
- *παραγωγικό*: να προσφέρεται για εξαγωγή συμπερασμάτων, διατύπωση νέων υποθέσεων και παροχή αξιόπιστων δεδομένων. (Μπονίδης 2004: 52).

Ως κωδικογράφοι στην έρευνά μας εργάστηκαν οι μεταπτυχιακές φοιτήτριες Ευαγγελία Τσαντάκη και Κωνσταντίνα Τσιροπούλου. Η Αγγελική Σακελλαρίου έλεγξε κατόπιν την ορθότητα της καταγραφής.

Ας σημειωθεί ότι 24 φοιτήτριες/-ές γράφουν για την παιδευτική διάσταση της αργίας αυτής αναφερόμενες/-οι κυρίως σε λέξεις όπως παράδειγμα (12), δίδαγμα (8), ορόσημο (2) και σε συγγενείς τους έννοιες. Δίνουν έτσι έμφαση σε ηθικές αξίες:

- «*Η 17 Νοέμβρη δίνει τη δυνατότητα στους μαθητές να αντιληφθούν ότι δεν αρκεί να μεριμνούν για την ατομική τους πρόοδο, αλλά να συμμετέχουν στα κοινά ως ενεργοί πολίτες... Συνεπώς δεν είναι απλή τιμή προς τους νεκρούς, αλλά έχει παιδαγωγικούς σκοπούς*».
- «*η στάση των ανθρώπων αυτών μας διδάσκει να μη χάνουμε την πίστη μας, τις αξίες μας και να προσπαθούμε πάντα για ένα καλύτερο κόσμο, να αλλάζουμε τον κόσμο*».
- «*Είναι εκπαιδευτική αργία, γιατί έτσι μαθαίνουμε να αγωνιζόμαστε*».

Δύο φοιτητές αναφέρονται συγκεκριμένα στον ρόλο του δασκάλου (προς επίρρωση των όσων υποστηρίζουμε για την αξία των πιστεύω τους στη διαμόρφωση της συνείδησης των αυριανών μαθητών τους): «*Η 17^η Νοέμβρη... συμπυκνώνει τον βαρύτατο και σπουδαίο διαφωτιστικό ρόλο του δασκάλου και του πνευματικού ανθρώπου γενικότερα απέναντι στα σκοτάδια των καιρών μέσα από το διαχρονικό και φωτεινό σύμβολο του Πολυτεχνείου*». / «*Μαθητές, φοιτητές αλλά και δάσκαλοι γιορτάζουμε αυτή τη μέρα*».

10 άτομα συνδέουν την τιμή που αποδίδεται σε εκείνους που αγωνίστηκαν με το ότι τελικά επικράτησε η δημοκρατία στην Ελλάδα: «*Αν δεν είχαν αγωνιστεί αυτοί ίσως τώρα να βρισκόμασταν ακόμη υπό δικτατορικό καθεστώς*». / «*Με την εκπαιδευτική αργία τιμούμε αυτή την πράξη τους και τους ευχαριστούμε γιατί εάν δεν υπήρχαν δεν θα ήμασταν αυτή τη στιγμή ελεύθεροι. / Αν δεν ήταν αυτοί οι άνθρωποι ίσως εμείς δεν θα απολαμβάναμε ότι έχουμε σήμερα. / Πρέπει να τους τιμούμε, γιατί αν δεν υπήρχαν αυτοί δεν ξέρουμε αν θα είχαμε (ενν. ακόμη τώρα) καθεστώς δικτατορίας ή δημοκρατίας*».

Επίσης 8 άτομα συσχετίζουν τη 17^η Νοέμβρη με την ύπαρξη καλύτερης παιδείας: «*Ήταν πολύ σημαντική η αντίστασή τους διότι έθεσαν τα θεμέλια επικράτησης εκπαιδευτικών αρχών οι οποίες ισχύουν έως σήμερα*».

Δύο φοιτητές υποστηρίζουν ότι κακώς είναι μόνο εκπαιδευτική αργία, θα έπρεπε να είναι γενική: «*Το καπιταλιστικό κράτος, θέλοντας να περιθωριοποιήσει τη λαϊκή οργή, αποξενώνοντάς την από την υπόλοιπη κοινωνία θέτει ως αργία τη συγκεκριμένη ημέρα μόνο για τους εκπαιδευτικούς χώρους και όχι για το σύνολο των οργισμένων ανθρώπων*». Σε παραπλήσιο πνεύμα, ένας φοιτητής εκφράζει τον φόβο του για πιθανή κατάργηση της αργίας, χωρίς όμως να δικαιολογεί τη θέση του: «*Εύκολα κανείς παρατηρεί την προσπάθεια «ευνουχισμού» του περιεχομένου της «αργίας» μέχρι τη στιγμή που θα επιδιωχθεί και πιθανή κατάργησή της*».

Τέλος, ένας φοιτητής, ανατρεπτικά, συνδέει την αργία με την απόδοση τιμής στην τρομοκρατική οργάνωση με την επωνυμία 17 Νοέμβρη: «*Η 17 Νοέμβρη είναι εκπαιδευτική αργία, διότι κάποτε υπήρχε μια συμμορία εν ονόματι 17 Νοέμβρη, η οποία... έκανε κλοπές, διαρρήξεις, έβαζε βόμβες σε τράπεζες κλπ, ε, και είπαμε να την τιμήσουμε και να καθιερώσουμε τη συγκεκριμένη μέρα ως εκπαιδευτική αργία. Ντάζι, πιστεύω, κυρίως όλα γίνονται για να χάσουμε μάθημα*».

Γενικά, παρατηρείται έλλειψη σαφούς επιχειρηματολογίας, πράγμα που αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό του ιδεολογικού λόγου.

2^η Κατηγορία: το γεγονός

Μονάδες ανάλυσης και συχνότητα εμφάνισης:

Αγώνας 20

Αντίσταση 16

Εξέγερση 11

Αυτοθυσία/θυσία 9

Διαμαρτυρία 4

Αντίδραση 2

Διεκδίκηση 2

Ξεσηκωμός 2

Μάχη 1

Εναντίωση 1

Επανάσταση 1

Επεισόδια 1

Τα γεγονότα του Πολυτεχνείου του 1973 παρουσιάζονται από τους φοιτητές ως *αγώνας, αντίσταση, εξέγερση και θυσία*.

3^η Κατηγορία: Ο «Εαυτός»

Στην κατηγορία αυτή εμπίπτουν πολλά στοιχεία που ενδιαφέρουν την Ανάλυση του Λόγου, καθώς θεωρείται ότι μέσω αυτών οι ομιλήτριες/-ές κατασκευάζουν τη δική τους εκδοχή της πραγματικότητας⁹: πρόκειται για τη χρήση των προσωπικών αντωνυμιών, τη ζωνρή αφήγηση, αλλά και τις γενικευτικές διατυπώσεις (*όλοι, κάθε, πάντα*). Μέσω του *εμείς* το άτομο αισθάνεται ότι συνανήκει σε ένα σύνολο που, σε φανταστικό επίπεδο, ομογενοποιείται και αποκτά κοινά χαρακτηριστικά. Εξάλλου, «τα σύμβολα, οι τελετουργίες και οι επέτειοι... ενώνουν τους ζωντανούς με όσους έδωσαν τη ζωή τους για την κοινότητα» (Smith 1991: 163). Εκτός από τη χρήση της προσωπικής αντωνυμίας σε αυτή την κατηγορία εξετάζονται επίσης οι λέξεις που αναφέρονται σε σύνολα όπου τα υποκείμενα της έρευνας θεωρούν ότι ανήκουν.

Μονάδες ανάλυσης και συχνότητα εμφάνισης:

Εμείς 20 (π.χ. *μας απέδειξε/ τιμούμε την αντίσταση των φοιτητών/ γιορτάζουμε εμείς/ για να είμαστε ελεύθεροι/ μας ώθησαν να κάνουμε το ίδιο/ κανένας άλλος εκτός από «εμάς» δεν θα κατάφερνε να αλλάξει/ θυμόμαστε/ παίρνουμε παράδειγμα/ μας διδάσκει/ εμείς οι νέοι/ μας επιβάλλουν/ παιδιά σαν εμάς/ φοιτητές σαν εμάς/ μας έδειξαν/ πρέπει να θυμόμαστε*).

Έλληνες 6 (*ορόσημο για το νεοέλληνα/ το πανελλήνιο συγκινείται και αποφασίζει να συνεχίσει τον αγώνα/ για την ελευθερία του ελληνισμού/ Είναι ένα γεγονός που δείχνει το δρόμο στον σύγχρονο Έλληνα πολίτη, στον σύγχρονο Έλληνα πολιτικό/ σκοπός τους (ενν. των φοιτητών) ήταν να ξεσηκώσουν όλους τους Έλληνες*)

Ελλάδα 5 (*την αυτοθυσία τους για την Ελλάδα/ Η γιορτή του Πολυτεχνείου είναι μια από τις πιο σημαντικές στιγμές της ελληνικής ιστορίας/ η συμβολή των νέων στο*

---

⁹ Βλ. Potter & Wetherell 1995.

σημερινό πολίτευμα της Ελλάδας/ να δωρίσουν στην Ελλάδα την παιδεία και την ελευθερία/ για να απαλλαγεί η χώρα μας από τη δικτατορία)

Πατρίδα 2 (αντιστάθηκαν για την πατρίδα, εμείς οι νέοι πρέπει να αγωνιζόμαστε πάντα για την πατρίδα μας)

Λαός 6 (αγώνες του λαού/ ο λαός απελπίστηκε από τη σκληρή δικτατορία/ φοιτητές, παιδιά και νέος κόσμος αγωνίστηκαν για την ελευθερία του λαού/ μια εξέγερση που εξέφραζε και εκφράζει όλον τον ελληνικό λαό/ συμμετοχή και του υπόλοιπου λαού/ η πιο σοβαρή εξέγερση του λαού),

Έθνος 2 (ημέρα εθνικής υπερηφάνειας/ να απαλλάξουν το έθνος από το ζυγό της δικτατορίας),

Όλοι 9 (π.χ. γεγονότα που έχουν χαραχτεί στη μνήμη όλων/ παράδειγμα προς μίμηση για όλους τους νέους/ εκφράζει όλον τον ελλην. λαό/ πάλεψαν για τα δικαιώματα όλων/ οι νέοι και γενικά όλος ο πληθυσμός/ θα ήταν προς όφελός μας να παίρναμε έστω λίγο από το θάρρος τους/ Στάθηκαν το παράδειγμα απέναντι σε όλους τους μελλοντικούς μαθητές/ ανεξαρτήτως κοινωνικής ομάδας/ το σύνολο της κοινωνίας τους υποστήριξε)

Κάθε 1 (Είναι σημαντικό αυτές οι μέρες να συγκινούν κάθε σοβαρό, να σοβαρεύουν κάθε ασυγκίνητο).

Εξετάσαμε ποιος εννοείται κάθε φορά με την αντωνυμία *εμείς*: οι φοιτητές, οι Έλληνες; Στις 20 φορές που αναφέρεται συνολικά το *εμείς*, τις 11 αναφέρεται στους Έλληνες γενικά και τις 9 σημαίνει «εμείς οι φοιτητές, οι νέοι», αναδεικνύοντας έτσι τον ρόλο των νέων στην ιστορία.

Στη συντριπτική πλειοψηφία τους, όπως ήταν αναμενόμενο, οι φοιτήτριες/-ές ταυτίζονται με τους εξεγερμένους του Πολυτεχνείου: εμπλέκονται συναισθηματικά με πολλές προσωπικές αντωνυμίες και με ζωνρή αφήγηση των γεγονότων εκείνων των ημερών· παρουσιάζονται να συμμετέχουν στον εορτασμό και να αποδίδουν τιμή στους αγωνιστές του Πολυτεχνείου. Αξίζει να σημειωθεί ότι στο συνολικό αριθμό του δείγματος δε φανερώνουν συναισθηματική εμπλοκή μόνο τέσσερις¹⁰ απαντήσεις «*Η 17^η Νοέμβρη είναι εκπαιδευτική αργία, επειδή σχετίζεται άμεσα με τη φοιτητική κοινότητα και την προσπάθεια των φοιτητών τότε για την κατάρριψη του ολοκληρωτικού καθεστώτος που επικρατούσε*».

Από τη χρήση του *εμείς* για αναφορά στους Έλληνες, αλλά και από τη χρήση των λέξεων *Ελλάδα, Έλληνες, λαός, έθνος, πατρίδα* κλπ. γίνεται φανερό ότι η εξέγερση του Πολυτεχνείου εκλαμβάνεται ως παλλαϊκή και ότι η επέτειος αυτή ανάγεται σε ορόσημο του νεότερου ελληνικού έθνους.

4^η Κατηγορία: οι «Άλλοι»

Μονάδες ανάλυσης και συχνότητα εμφάνισης:

Χούντα 32 (*η χούντα έσπειρε τον θάνατο/ καταπίεση της χούντας/ αντιστάθηκαν στη χούντα*),

Δικτατορία 18 (*η δικτατορία χρησιμοποίησε βία/ αντιστάθηκαν στη Δικτατορία*),

Ολοκληρωτικό καθεστώς 1

Φασισμός/Φασιστικό Καθεστώς 6, Καθεστώς 3,

Κυβέρνηση 1 (*τόλμησαν να σταθούν ενάντια στην Κυβέρνηση*)

---

¹⁰ Τέσσερις, αν συμπεριλάβουμε την απάντηση σύμφωνα με την οποία τιμούμε την 17 Νοέμβρη ως τρομοκρατική οργάνωση.

Ολιγαρχικό Πολίτευμα 1
Σαθρό Πολιτικό Κατεστημένο 1
Συντηρητισμός 1
Ιμπεριαλισμός 1
Καπιταλισμός 2
Δεξιά 1

Δικτάτορες 1
Δυνάστης 1
Φασίστας 1 (*άρνηση υποταγής στο φασίστα*)
Παπαδόπουλος 4

-Χουντικοί 3 (*οι χουντικοί επιτέθηκαν στο Πολυτεχνείο, οι χουντικοί εισέβαλαν με τανκς*), **Αξιωματικοί της Χούντας 1** (*Αξιωματικοί της Χούντας μπήκαν μέσα στο Πολυτεχνείο με τα τεθωρακισμένα*), **Στρατιωτικοί 1** (*της Χούντας που είχε επιβληθεί από στρατιωτικούς*)

- Τανκς 3 (*τα τανκς εισέβαλαν με τη βία, τα τανκς μπήκαν στο Πολυτεχνείο, οι αρχηγοί της χούντας δε σεβάστηκαν το άσυλο του Πολυτεχνείου και εισήλθαν σε αυτό με το τανκς, έθεσαν τον εαυτό τους εμπόδιο μπροστά στα τανκς*)

-Στρατός 2 (*σκοτώθηκαν από τα πυρά του στρατού, ο στρατός αποφασίζει να μπει στο Πολυτεχνείο*),

≠ Συμπατριώτες 2 (*βρήκαν τον θάνατο από τους ίδιους τους συμπατριώτες τους/ Αυτοί που τους αφαίρεσαν τη ζωή ήταν συμπατριώτες τους, ήταν αδέρφια τους Έλληνες. Όλα αυτά έγιναν κατά τη διάρκεια του εμφύλιου πολέμου, όπου ο ελληνικός λαός είχε πραγματικά διχαστεί. Ιστορική ανακρίβεια*).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον σε αυτή την κατηγορία αποτελεί το γεγονός ότι ως αντίπαλος των εξεγερμένων εμφανίζεται γενικώς η δικτατορία. Αυτή επιτίθεται στους κλεισμένους στο Πολυτεχνείο. Τρεις φοιτήτριες/-ές αναφέρονται «στο τανκς που εισέβαλε», αλλά όχι στο ποιοι το οδηγούσαν. Δύο πάλι αναφέρονται στον στρατό, όχι στους στρατιώτες, ενώ δύο άλλες/-οι παρουσιάζουν τους αξιωματικούς της χούντας ως υπεύθυνους για τα γεγονότα. Μονάχα ένας αναφέρεται στους υποστηρικτές και τους στρατιωτικούς της χούντας και ένας ακόμη στους συμπατριώτες τους που τους θανάτωσαν. (Ακόμη ένας γράφει για τους συμπατριώτες τους που τους σκότωσαν, συγχέοντας όμως την περίοδο εκείνη με την περίοδο του εμφυλίου, οπότε πρόκειται για λαθεμένη γνώση).

5^η Κατηγορία: Ιδανικά

Μονάδες ανάλυσης και συχνότητα εμφάνισης:
Δημοκρατία 19
Φιλελευθερισμός 1
Δικαιώματα 10
Ιδανικά 8
Ιδεώδη 3
Αξίες 4

Ιδέες 2

Δικαιοσύνη 3

Ελευθερία 13

Παιδεία 8 (για μια καλύτερη παιδεία)

Καλύτερο μέλλον 6 (για το καλό των επόμενων γενιών, για ένα καλύτερο αύριο)

Ελευθερία του λόγου 5

Ηρωισμός (ήρωες, ηρωικός) 6

Ο λόγος των φοιτητριών/-ών είναι ιδεολογικός. Αναφέρονται στα ιδανικά όσων αγωνίστηκαν στο Πολυτεχνείο. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στα ιδεώδη της Δημοκρατίας, της Ελευθερίας, της Δικαιοσύνης και της Παιδείας. Για τη Δημοκρατία μάλιστα γράφεται: *«Η δημοκρατία είναι το μόνο πολίτευμα που αξίζει στους ελεύθερους ανθρώπους και ειδικότερα στους πολίτες μιας χώρας που γέννησε η ίδια τη δημοκρατία»*. Είναι σαφής η συνέχεια που επιδιώκεται να δοθεί όσον αφορά τη σχέση της χώρας με τη δημοκρατία. Η αίσθηση αυτή της συνέχειας αποτελεί βασικό συστατικό της εθνικής ταυτότητας.

Εξάλλου, οι εξεγερμένοι του Πολυτεχνείου συχνά παρουσιάζονται ως ήρωες. «Η έννοια του ηρωισμού είναι αλληλένδετη με αυτήν της αγάπης για την πατρίδα και είναι ένα από τα περισσότερο αποτελεσματικά όπλα του ελληνικού έθνους... Ο ηρωισμός, κοινή κληρονομιά των Ελλήνων, είναι το πολυτιμότερο μέσον της εθνικής ενότητας και συνέχειας» (Αγγελόπουλος 2000: 332).

6^η Κατηγορία: Συνθήματα

Αυτή η κατηγορία εμπίπτει στο πλαίσιο της Ανάλυσης του Λόγου, καθώς τα συνθήματα είναι στοιχεία διακειμενικότητας¹¹. Κατά τον Reboul (1975: 93), τα πιο αποτελεσματικά σλόγκαν είναι τα ιδεολογικά. Τα συνθήματα μπορούν να εκληφθούν ως τα κατεξοχήν ιδεολογικά σλόγκαν. Εξάλλου, φαίνεται ότι «λειτουργούν ως κοινοί τόποι με τους οποίους μπορεί κανείς να ταυτιστεί συναισθηματικά και με αυτόν τον τρόπο εδραιώνουν τη σχέση όσων τα χρησιμοποιούν» (Amossy 1982: 37).

Μονάδες ανάλυσης και συχνότητα εμφάνισης:

«Ψωμί Παιδεία Ελευθερία» 10 (Τα συνθήματα που χρησιμοποίησαν οι τότε φοιτητές (Ψωμί, Παιδεία, Ελευθερία) είναι σημαντικά και στις μέρες μας).

«Δε θα περάσει ο φασισμός» 1

2.5.2 Συμπεράσματα από την Ανάλυση Περιεχομένου και την Ανάλυση Λόγου

Στην κατηγορία «Η νοηματοδότηση της εκπαιδευτικής αργίας», στο σύνολο σχεδόν των απαντήσεων η εκπαιδευτική αργία συσχετίζεται με το γεγονός ότι στο Πολυτεχνείο αγωνίστηκαν φοιτητές κατά της δικτατορίας.

Στην κατηγορία «τα γεγονότα», οι λέξεις που χρησιμοποιούνται για να χαρακτηρίσουν όσα συνέβησαν στις 17 Νοέμβρη 1973 είναι *αγώνας, αντίσταση, εξέγερση και θυσία*. Πρόκειται για λέξεις έντονα ιδεολογικά φορτισμένες, χαρακτηριστικές του ιδεολογικού λόγου.

¹¹ Για την έννοια της διακειμενικότητας στην Ανάλυση του Λόγου βλ., μεταξύ άλλων, Maingueneau 1996. Για μια ευρύτερη ανάλυση της έννοιας της διακειμενικότητας βλ. Genette 1982: 8.

Στην κατηγορία «Εμείς», στη συντριπτική πλειοψηφία τους οι ερωτηθέντες εμπλέκονται συναισθηματικά με πολλές προσωπικές αντωνυμίες και με ζωνχή αφήγηση των γεγονότων εκείνων των ημερών. Παρουσιάζονται να ταυτίζονται με τους εξεγερμένους του Πολυτεχνείου, να συμμετέχουν στον εορτασμό και να αποδίδουν τιμή στους αγωνιστές του Πολυτεχνείου. Το πιο ενδιαφέρον ίσως εύρημα της έρευνας ήταν ότι η εξέγερση του Πολυτεχνείου εκλαμβάνεται ως παλλαϊκή και ότι η επέτειος αυτή ανάγεται σε ορόσημο του νεότερου ελληνικού έθνους.

Στην κατηγορία «οι Άλλοι», ως αντίπαλος των φοιτητών του Πολυτεχνείου παρουσιάζεται το δικτατορικό καθεστώς, μια απρόσωπη οντότητα. Οι αναφορές στον «άλλο» είναι σύμφωνες προς την αντίστοιχη του παλλαϊκού «εμείς», που προηγήθηκε. Η παραπάνω παρουσίαση φαίνεται να συμπίπτει με τα λεγόμενα του εισαγγελέα της δίκης των 21 της χούντας κ. Σταμάτη: «Στο εδώλιο του κατηγορουμένου δεν βρίσκεται ο ελληνικός στρατός αλλά ελάχιστοι επίορκοι αξιωματικοί, που χρησιμοποίησαν τα όπλα, τα οποία τους εμπιστεύθηκε η Πατρίδα για να καταλύσουν το δημοκρατικό πολίτευμα, να στερήσουν τον ελληνικό λαό από την ελευθερία του και να επιβάλουν μια ωμή επταετή δικτατορία» (*Η δίκη των 21 της χούντας*, ΤΟ ΒΗΜΑ, 25.8.1975). Φαίνεται ότι η ενωτική αυτή οπτική ενσωματώθηκε στη συνέχεια στη συλλογική συνείδηση.

Στην κατηγορία «Ιδανικά», ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στα ιδεώδη της Δημοκρατίας, της Ελευθερίας, της Δικαιοσύνης και λιγότερο συχνά της Παιδείας, ενώ συχνά οι φοιτητές του Πολυτεχνείου αποκαλούνται *ήρωες*.

Τέλος, στην κατηγορία «Συνθήματα», παρατηρείται συχνά κατά λέξη αναπαραγωγή των συνθημάτων που χρησιμοποιούσαν τότε οι φοιτητές. Εκφράζεται έτσι σεβασμός τόσο προς αυτούς που τα χρησιμοποιούσαν όσο και προς το ίδιο το περιεχόμενο των συνθημάτων. Οι γράφουσες/-οντες τα ενστερνίζονται και τα επικαιροποιούν παρά τη στερεοτυπικότητά τους (βλ. Dufays 1994: 248).

Όπως άλλωστε είχαμε υποθέσει, ο λόγος των φοιτητριών/-ών μας έχει όλα τα χαρακτηριστικά του ιδεολογικού λόγου:

α) είναι αξιολογικός, στηρίζεται σε λέξεις – αξίες (*λαός, ιδανικά, δημοκρατία, παιδεία, ήρωες, θυσία*) και άρα αποκλείει την αμφισβήτηση. Η δημοκρατία μάλιστα ανάγεται στο υπέρτατο αγαθό και ο αγώνας για τη διασφάλισή της αποδεικνύει τη συνέχεια του λαού που τη γέννησε.

β) έχει στοιχεία στερεοτυπικά (βλ. χρήση συνθημάτων),

γ) χαρακτηρίζεται από έντονη δεοντική τροπικότητα (δηλ. υπαγορεύει τι πρέπει να γίνει: «*Πρέπει να τους τιμούμε*»), διδακτισμό («*(φωτεινό) παράδειγμα*»/ «*πρότυπο αυτή η μέρα για τη σημερινή εποχή*») και έλλειψη σαφούς επιχειρηματολογίας.

Από την ανάλυση των κειμένων επιβεβαιώθηκε η υπόθεσή μας ότι οι φοιτήτριες/-ές θα εκφράσουν τα δημοκρατικά τους πιστεύω μέσα από ιδεολογικό λόγο, αλλά αποδείχτηκε ότι προχωρούν πιο πέρα, καθώς ανάγουν τη 17^η Νοέμβρη σε ορόσημο της νεότερης ελληνικής ιστορίας βλέποντας την εξέγερση αυτή ως αγώνα ολόκληρου του λαού.

3 Η ανάγνωση της επετείου υπό το πρίσμα της Κοινωνικής Σημειωτικής

Στο σημείο αυτό θεωρούμε σκόπιμο να αναφερθούμε αναλυτικότερα στον κόσμο των σημασιών που παράγονται από τον εορτασμό της επετείου, όπως φαίνεται να τις αντιλαμβάνονται οι συμμετέχοντες στην έρευνα. Για το σκοπό αυτό, θα εφαρμόσουμε

τα εργαλεία που μας παραδίδει η Κοινωνική Σημειωτική σε δύο επίπεδα εξέτασης που σχετίζονται μεταξύ τους και αφορούν:

- α) τα νοήματα που προκύπτουν από την επετειακή αργία και
- β) τα νοήματα που προκύπτουν από τα κείμενα των φοιτητών.

Σύμφωνα με τη θεωρία της σημειωτικής ο κόσμος είναι ένα κείμενο ανοιχτό που γράφεται, διαγράφεται και ξαναγράφεται, ενώ οι άνθρωποι είναι ταυτόχρονα συγγραφείς και αναγνώστες του (Πασχαλίδης 1996: 19). Οι αναγνώσεις αυτές δημιουργούν ποικίλες πολιτικές, κοινωνικο-οικονομικές και πολιτισμικές προεκτάσεις, καταλήγοντας σε συλλογικές παραστάσεις (Hall & Gieben 2003: 347-352) που αντιστοιχούν σε συστήματα σημασιών (Eco 1988: 27-29) και κοινωνικά πεδία παραγωγής νοήματος. Προβάλλουν έτσι έννοιες, ιδεολογήματα και συναισθήματα, αποκαλύπτουν αιτιώδεις συνάφειες, δημιουργούν προσδοκίες και σηματοδοτούν πολιτισμικές ταυτότητες, ενώ παράλληλα αναπαράγουν και ενισχύουν τις κυρίαρχες ερμηνείες της πραγματικότητας.

Από την άλλη μεριά οι συλλογικές παραστάσεις μετασηματίζονται σε κοινωνικές πρακτικές, αποτελώντας μορφές λόγου που συνδυάζουν μία ποικιλία από σημειωτικούς τρόπους (semiotic modes): προφορικό και γραπτό λόγο, εικόνα, κινούμενη εικόνα, φωτογραφία, σχέδιο, μουσική, ήχο κ.λπ. (Van Leeuwen 1999: 156-188). Έτσι, ο κόσμος γίνεται αντιληπτός μέσα από ένα ευρύ φάσμα μέσων και επικοινωνιακών πόρων, ενώ η κατανόησή του εξαρτάται από την κοινωνική και πολιτισμική δύναμη των κειμένων, των εικόνων και των συναφών κοινωνικών πρακτικών στις οποίες αποτυπώνεται (Cope & Kalantzis 2000). Μια τέτοια περίπτωση κοινωνικής πρακτικής που αναπλαισιώνει το νόημα του κόσμου μέσα από ποικίλους επικοινωνιακούς πόρους αποτελούν οι *επέτειοι*.

Σύμφωνα με τη σημειωτική αυτή προσέγγιση, θεωρούμε ότι η επέτειος του Πολυτεχνείου – δηλαδή η *αναφορά* σε μία σειρά γεγονότων που προηγήθηκαν και έφτασαν στην κορύφωσή τους τη συγκεκριμένη ιστορική στιγμή της 17^{ης} Νοέμβρη 1973 – αποτελεί ένα σημειωτικό σύστημα που χαρακτηρίζεται από τα εξής: ιδεολογική, πολιτική και κοινωνική δύναμη των κειμένων, των εικόνων και των συναφών κοινωνικών πρακτικών που χρησιμοποιεί, πολυπλοκότητα, καθώς και ισχυρές ιστορικές, κοινωνικές και συναισθηματικές φορτίσεις. Η λειτουργία του συστήματος αυτού πραγματοποιείται στο πλαίσιο μιας συνολικής κοινωνικής δομής, ενώ τα κρίσιμα σημεία της νοηματικής εσωτερικής του οργάνωσης αναφέρονται στα εξής: στην εξέγερση των φοιτητών κατά της χούντας, τις αξίες οι οποίες ενέπνευσαν τους εξεγερμένους, το φόβο ή/και τον εφησυχασμό των πολιτών, την απειλή των στρατιωτικών τανκς, την εισβολή του τανκ στο Πολυτεχνείο, τις εκκλήσεις των έγκλειστων φοιτητών, την αντίδραση των ΜΜΕ κ.λπ.¹² Χρήστες του παραπάνω σημειωτικού συστήματος είναι ολόκληρη η κοινωνία, η οποία είτε βιώνει είτε παρακολουθεί κάθε χρόνο τις εκδηλώσεις της επετείου από τις σχολικές «γιορτές» και τα μέσα ενημέρωσης. Μεταξύ των κοινωνικών ομάδων που εμπλέκονται στις πρακτικές νοηματοδότησης του χρονικού περιλαμβάνονται κατεξοχήν οι μαθητές, οι φοιτητές και οι εκπαιδευτικοί.

Τα κείμενα των φοιτητών, από την άλλη μεριά, αποτελούν επίσης σημειωτικούς πόρους, οι οποίοι προσφέρουν αναγνώσεις για την ανακατασκευή της γνώσης που αναπαριστούν. Έτσι, όπως ήδη ειπώθηκε, η σημειωτική προσέγγιση της επετείου της 17^{ης} Νοέμβρη στην έρευνά μας περνά μέσα από δύο επίπεδα: την εξέταση των

---

¹² Εδώ θα μπορούσαν να συμπεριληφθούν όλες οι κατηγορίες που προέκυψαν από την ανάλυση των κειμένων των φοιτητών.

νοημάτων που προκύπτουν από τις εκδηλώσεις της επετείου και την εξέταση των νοημάτων που προκύπτουν από τα κείμενα των φοιτητών.¹³

Οι μελλοντικοί εκπαιδευτικοί του δείγματός μας λοιπόν κλήθηκαν να νοηματοδοτήσουν τις σημασίες που αναδύονται από τα παραπάνω σημεία, με βάση τη γνώση τους, την πρόσληψη και τη διερμηνεία των σημείων που πραγματοποιούν οι ίδιοι. Οι νοηματοδοτήσεις αυτές περιέχονται στο λόγο των κειμένων τους, ο οποίος ταυτόχρονα είναι και πηγή για τις αναπαραστάσεις που διαθέτουν οι ίδιοι σχετικά με όψεις της πραγματικότητας ως προς το υπό εξέταση θέμα. Ο λόγος αυτός επομένως αποτελεί το πλαίσιο για την εννοιολόγηση των πραγμάτων, η οποία μπορεί να είναι διαφορετική για το ίδιο θέμα από το εκάστοτε κοινωνικό υποκείμενο, ανάλογα με το τι συμπεριλαμβάνει, τι αποκλείει και τι είδους σκοπιμότητα υπηρετεί (Van Leewen 2005: 93-116). Έτσι δικαιολογείται και ο ισχυρισμός μας ότι ο λόγος των φοιτητών αντανάκλα τον αυτοπροσδιορισμό και τις προσωπικές τους πεποιθήσεις, και επομένως την ταυτότητά τους.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθούμε αναλυτικότερα στο κύριο ζητούμενο της έρευνας, που είναι η νοηματική σύνδεση της επετείου με την εκπαιδευτική αργία από τους φοιτητές.

Ο «εορτασμός» της 17^{ης} Νοέμβρη στην εκπαιδευτική πραγματικότητα στοχεύει στην εσωτερίκευση από μέρους των μαθητών/φοιτητών ενός συγκεκριμένου συστήματος αξιών, που συνδέεται με τα αιώνια ιδανικά του ελληνισμού. Στο πλαίσιο αυτού του «εορτασμού», ισχυριζόμαστε ότι τα συμβολικά (π.χ. σημαία), τελετουργικά (π.χ. κατάθεση στεφάνου), γλωσσικά (π.χ. ομιλίες, συνθήματα) και εξωγλωσσικά (π.χ. πορείες) χαρακτηριστικά της εκπαιδευτικής επικοινωνίας έχουν ως συνέπεια μια καθολική ερμηνεία και κατανόηση της επετείου μέσα από επαναλαμβανόμενα μοτίβα και αδιαφοροποίητες νόρμες συμπεριφοράς. Αποτέλεσμα είναι οι χρήστες του σημειωτικού αυτού συστήματος να το προσλαμβάνουν και να το διερμηνεύουν με τρόπο στερεότυπο, χωρίς να επεξεργάζονται τα νοήματα που προκύπτουν στη βάση λογικών επιχειρημάτων, προσαρμοσμένων στην ειδική περίπτωση της επετείου που εξετάζουν.

Η διαδικασία νοηματοδότησης της επετείου ως αργίας των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων στα κείμενα των φοιτητών δεν ακολουθεί μία πορεία λογικών συλλογισμών, αλλά μοτίβα και κοινοτυπίες που φτάνουν στα όρια της στερεοτυπικότητας. Συμβαίνει μάλιστα να περιέχονται και αντιφατικά νοήματα. Έτσι:

- η επέτειος αντί για ημέρα μνήμης εκλαμβάνεται ως «γιορτή»,
- το νόημα της εκπαιδευτικής αργίας συνδέεται με φορμαλιστικά πρότυπα

πανηγυρισμών που εξαίρουν τον πατριωτισμό και την εθνική υπερηφάνεια, κάτι που κατά κόρον χρησιμοποιούσαν και οι πρωταγωνιστές του χουντικού καθεστώτος(!).

Αξίζει εδώ να τονιστεί ότι η νοηματική αυτή σύγχυση εκφράζεται και μέσα από τα κείμενα των φοιτητών, ιδίως αν συνδεθεί με τις ιστορικές ανακρίβειες που γράφουν ορισμένοι: *«τα τανκς μπήκαν μέσα στο Πολυτεχνείο», «Όλα αυτά έγιναν κατά τη διάρκεια του εμφύλιου πολέμου, όπου ο ελληνικός λαός είχε πραγματικά διχαστεί».*

3.1 Συμπεράσματα από τη σημειωτική ανάλυση

Σύμφωνα με την παραπάνω ανάλυση, φαίνεται ότι οι φοιτητές-υποψήφιοι δάσκαλοι δεν κατανοούν σε βάθος την αξία των νοηματοδοτήσεων που προκύπτουν από την

¹³ Η εξέταση των νοημάτων που προκύπτουν από τα ίδια τα γεγονότα της 17^{ης} Νοέμβρη θα αποτελούσε ένα τρίτο επίπεδο σημειωτικής ανάλυσης. Ωστόσο αυτό, όπως αναφέρθηκε και στη γλωσσολογική ανάλυση των φοιτητικών κειμένων, δεν μας απασχόλησε ερευνητικά.

επέτειο του Πολυτεχνείου· και αυτό, επειδή συνδέουν την επέτειο με έννοιες που αφορούν συνολικά, διαχρονικά και αδιαφοροποίητα τους αγώνες του ελληνισμού για ελευθερία και δημοκρατία, χωρίς να αναφέρονται – στον ίδιο βαθμό τουλάχιστον – στην πολιτική και κοινωνική διάσταση του γεγονότος (τα ίδια θα μπορούσαν να πουν, για παράδειγμα, και για τον απελευθερωτικό αγώνα του ελληνικού έθνους το 1821). Ο λόγος τους περιορίζεται σε μια ρηχή αιτιολόγηση της εκπαιδευτικής αργίας («ήταν φοιτητές»), καθώς αρκείται στην ταύτιση της ιδιότητας των πρωταγωνιστών του ξεσηκωμού με την ιδιότητα της σημερινής μαθητευόμενης και φοιτητιάσας νεολαίας. Αποτέλεσμα είναι το νόημα των γεγονότων του Πολυτεχνείου όχι μόνο να χάνεται σε στερεότυπα, αλλά και να αλλοιώνεται στη συλλογική συνείδηση των υποψήφιων δασκάλων, με αυτονόητες συνέπειες για τις επερχόμενες γενιές.¹⁴

Αντίθετα, η αναζήτηση του εκπαιδευτικού νοήματος της επετείου, που αποτελούσε και τον πυρήνα της μελέτης μας, με όρους Σημειωτικής θα μπορούσε να καταλήγει στο εξής: οι έννοιες «Πολυτεχνείο 1973» και «εκπαίδευση» συναντώνται σε έναν κοινό νοηματικό τόπο, με εξέχοντα χαρακτηριστικά την ελεύθερη, μη χειραγωγημένη σκέψη, την κριτική συνείδηση της νεολαίας, την επιβράβευση της πολυφωνίας και την νομιμοποίηση της αντιπαράθεσης ως δημιουργικής διαδικασίας.

4 Επίλογος

Η επεξεργασία των δεδομένων μας – τόσο με τα εργαλεία της Ανάλυσης Περιεχομένου και της Ανάλυσης του Λόγου, όσο και με τα εργαλεία της Κοινωνικής Σημειωτικής – καθώς και τα συμπεράσματα που διατυπώθηκαν αντίστοιχα, δίνουν μια διαφωτιστική εικόνα σχετικά με τις αντιλήψεις των φοιτητών για την επέτειο του Πολυτεχνείου, τη σύνδεσή της με την εκπαίδευση και την προβολή της ιδεολογικής τους ταυτότητας. Το νόημα που αποδίδουν οι φοιτητές στην επέτειο χαρακτηρίζεται από ιδεολογική φόρτιση αναφορικά με τον αγώνα των νέων του Πολυτεχνείου για ελευθερία και δημοκρατία. Το νόημα αυτό, ενώ το συνδέουν με την ταυτότητα της νέας γενιάς, δεν το συνδέουν με την εκπαίδευση, παρά μόνο στο επίπεδο των ατομικών χαρακτηριστικών που είχαν οι νέοι της εξέγερσης: φοιτητική ιδιότητα, νεαρή ηλικία, αγάπη για την ελευθερία και τη δημοκρατία, γενναιότητα, αυτοθυσία. Έτσι, για να αιτιολογήσουν την εκπαιδευτική αργία περιορίζονται στα παραπάνω χαρακτηριστικά με τρόπο στερεότυπο και παγιωμένο, δηλαδή με ιδεολογικό λόγο. Λογικά επιχειρήματα για τη σύνδεση της εκπαίδευσης ως διαδικασίας χειραφέτησης και αυτονομίας με την επέτειο δεν περνά στο λόγο των φοιτητών, αν και τους τέθηκε το σχετικό ερώτημα: *Γιατί η 17^η Νοέμβρη είναι εκπαιδευτική αργία;*

Αξιοπρόσεκτο είναι το γεγονός ότι υιοθετούν και οι ίδιοι τα ιδανικά για τα οποία αγωνίστηκαν οι νέοι του Πολυτεχνείου, τονίζοντας έτσι την ιδεολογική διάσταση της ταυτότητάς τους. Η ιδεολογία αυτή όμως παρουσιάζεται χωρίς κριτική επεξεργασία, αποτυγχάνοντας έτσι να τονίσει τον ιδιαίτερο χαρακτήρα αυτής της επετείου, που είναι βαθύτατα πολιτικός. Σε μια προσπάθεια ερμηνείας του γεγονότος αυτού, θα λέγαμε ότι ο λόγος των φοιτητών φαίνεται να παραπέμπει στις μεγαλοστομίες των λογιδρίων που άκουγαν στα μαθητικά τους χρόνια όταν παρακολουθούσαν τις

¹⁴ Κατά καιρούς έχει διατυπωθεί η άποψη ότι οι εκδηλώσεις αυτές, παρόλο που στοχεύουν σε καλλιέργεια αξιών, στάσεων και πεποιθήσεων, αλλοιώνουν το χαρακτήρα της επετείου μετατρέποντας το ιδεολογικό νόημα και την αναγκαιότητα της μνήμης σε ευτελή πανηγυρικά δρώμενα (Παπαχρήστος 2004, Κορδέλλας 2004, Αντύπας 2009, Ζάχαρης 2009). Στο σημείο αυτό δεν θα σταθούμε – εξάλλου θα μπορούσε να αποτελέσει θέμα μια άλλης μελέτης.

«σχολικές γιορτές», αλλά και στη «συνθηματολογική» χρήση των αντίστοιχων εννοιών από τα ΜΜΕ. Οι σημασία των εκπαιδευτικών αντινομιών που υπολανθάνουν στα παραπάνω συμπεράσματα, καθώς και οι προεκτάσεις των συμπερασμάτων αυτών για την αυτοαντίληψη των φοιτητών ως κοινωνικών υποκειμένων και την ευθύνη τους ως μελλοντικών δασκάλων – και επομένως για τη διαμόρφωση της ταυτότητας των ίδιων και των μαθητών τους – είναι προφανής.

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αγγελόπουλος, Κ. Διακηρύσσοντας την ελληνική εθνική ταυτότητα μέσω της διαλεκτικής στα σχολικά βιβλία της ελληνικής δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης από το 1959 και εξής. Στο *Η εικόνα του «άλλου»/ γείτονα στα σχολικά βιβλία των βαλκανικών χωρών. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 16-18 Οκτωβρίου 1998*. Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός. 319- 334.
- Αντύπας, Σ. 2009. *Νοέμβρης ήταν... οι χρονιές...*
<http://www.comicorange.gr/steveantyp.htm> (ανακτήθηκε στις 23/08/2010).
- Ζάχαρης, Φ. 2009. *Το Πολυτεχνείο ουδείς γνωρίζει αν είναι εδώ*
<http://www.neoiagones.gr/index.php/component/content/article/11209-l-r.html> (ανακτήθηκε στις 23/08/2010)
- Κάτσικας, Χ. 2009. *Η απουσία της πρόσφατης ιστορίας από το σχολείο*
<http://katsikas.8k.com/articles/artro9.html> (ανακτήθηκε στις 23/08/2010)
- Κορδέλλας, Σ.Ν. 2004. *Το μήνυμα του Πολυτεχνείου σήμερα*
http://kapodistriako.uoa.gr/stories/055_th_01/index.php?m=2 (ανακτήθηκε στις 23/08/2010).
- Μπονίδης, Κων/νος. 2004. *Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο έρευνας: Διαχρονική εξέταση της σχετικής έρευνας και μεθοδολογικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Ξωχέλλης, Π., Α. Καψάλης, Α. Ισχυρλιάδου, Δ. Λουκίδου, Κ. Μπονίδης & Σ. Χατζησαββίδης. 2000. Η εικόνα του «άλλου» στα σχολικά εγχειρίδια γλωσσικής διδασκαλίας των βαλκανικών λαών. Στο *Η εικόνα του «άλλου»/ γείτονα στα σχολικά βιβλία των βαλκανικών χωρών. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 16-18 Οκτωβρίου 1998*. Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός. 43-63.
- Παπαχρήστος, Δ. (επιμ.). 2004. *Το Πολυτεχνείο ζει; 30+1 όνειρα – μύθοι – αλήθειες*. Αθήνα: Λιβάνης.
- Πασχαλίδης, Γ. 1996. Σημείων αγωγή-σημεία αγωγής. Στο Στ. Καμαρούδης και Ε. Χοντολίδου (επιμ.), *Ελληνική Σημειωτική Εταιρία. Σημειωτική και Εκπαίδευση*, σσ. 15-22. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Φραγκουδάκη, Α. 1987. *Γλώσσα και ιδεολογία*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Eco, U. 1988. *Θεωρία Σημειωτικής*. Μτφρ. Ε. Καλλιφατίδη. Αθήνα: Γνώση.
- Hall, S. & G. Bram. 2003. *Η Διαμόρφωση της Νεωτερικότητας. Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός*/Μτφρ. Θ. Τσακίρης και Β. Τσακίρης. Αθήνα: Σαββάλας.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Amossy, R. & T. Lyons. 1982. The Cliché in the Reading Process. *SubStance* (University of Wisconsin Press) 11.2, Issue 35: 34-45.
- Bardin, L. 1991 (1η έκδ. 1971). *L'Analyse de Contenu*. Παρίσι: Presses Universitaires de France.

- Bhabha, H.K. 1990. Introduction. Στο H.K. Bhabha (επιμ.) *The Nation and Naration*. Σικάγο: The University of Chicago Press.
- Bogdan, R. C. & S. K. Biklen. 2003. (4^η έκδ.). *Qualitative research for education*. Βοστώνη: Allyn & Bacon.
- Bourdieu, P. & J.C. Passeron. 1970. *La Reproduction: Eléments pour une Théorie du Système d'Enseignement*. Παρίσι: Les Editions de Minuit.
- Brewer, M. 2000. Research Design and Issues of Validity. Στο H. Reis & C. Judd (επιμ.), *Handbook of Research Methods in Social and Personality Psychology*, σσ. 3-16. Κέμπριτζ: Cambridge University Press.
- Cope, B. & M. Kalantzis. 2000. Introduction: Multiliteracies: the beginning of an idea. Στο B. Cope & M. Kalantzis (επιμ.), *Multiliteracies: Literacy Learning and the Design of Social Futures*, pp. 3-8. Νέα Υόρκη: Routledge.
- Dijk, T.A. Van. 2009. *Society and discourse: How social context influence text and talk*. Κέμπριτζ, Νέα Υόρκη: Cambridge University Press.
- Dijk, T.A. Van. (επιμ.) 1995. *Handbook of Discourse Analysis*. Νέα Υόρκη: Academic Press.
- Dufays, Jean-Louis. 1994. *Stéréotype et Lecture*. Λιέγη: Mardaga. Coll. Philosophie et Langage.
- Fairclough, N. 1995. *Critical Discourse Analysis: The critical study of language*. Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Longman.
- Genette, G. 1982. *Palimpsestes*. Παρίσι: Seuil.
- Krippendorff, K. 2004 (2^η έκδ.). *Content Analysis: an Introduction to its Methodology*. Λονδίνο: Sage.
- Herzfeld, M. 1987. *Anthropology through the Looking Glass. Critical Ethnography in the Margins of Europe*. Κέμπριτζ: Cambridge University Press.
- Kerbrat-Orecchioni, C. 1980/ 1997. *L'énonciation. De la subjectivité dans le Langage*. Παρίσι: A. Colin, Coll. Linguistique.
- Maingueneau, D. 1996. *Les termes clés de l'analyse du discours*. Παρίσι: Seuil.
- Potter J. & M. Wetherell. 1995. Discourse Analysis. Στο J. Smith, R. Harré & L. van Langenhove (επιμ.) *Rethinking Psychology*. σσ. 80-92. Λονδίνο: Sage.
- Reboul, O. 1975. *Le Slogan*. Βρυξέλλες: Editions Complexe.
- Reboul, O. 1980. *Langage et idéologie*. Παρίσι: PUF.
- Salkie, R. 1995. *Text and Discourse Analysis*. Νέα Υόρκη: Routledge.
- Smith, A.D. 1991. *National Identity*. Λονδίνο: Penguin Books.
- Van Leeuwen, T. 1999. *Speech, Music, Sound*. Λονδίνο: Macmillan
- Van Leeuwen, T. 2005. *Introducing Social Semiotics*. Λονδίνο: Routledge.